

VAAZDA TAKİP EDİLECEK METOD

İSLÂMİYETİN TEBLİĞİNDE
HEM SÖZLÜ KAYNAK, HZ.
YAZILI KAYNAK, KUR'ÂN-I
KERİM YER ALMAKLA ÇOK
KUVVETLİ BİR ÖĞRETİM VE
EĞİTİM PLATFORMU
KURULMUŞTUR. AYNI ZAMANDA
HİKMETE UYGUN BİR TEDRİÇ
METODU İLE (20 SENYİ AŞAN
BİR SÜRE İLE) ŞİFAHİ KAYNAK,
YAZILI KAYNAĞI HEM TESBİT
ETTİRMİŞ, YAZDIRIP,
EZBERLETTİRİP, KONTROL
ETMİŞ; HEM HÜKÜMLERİNİ
BELLETMİŞ, YAŞAYARAK
YAŞATARAK, SORULAR
CEVAPLANDIRARAK, İKAZ
EDEREK, GEREKTİĞİNDE
HARBEDEREK EĞİTMİŞ,
ÖĞRETMİŞ; HEM DE
HİTABELERİYLE, ŞAHSİYETİYLE,
AHLÂKİYLE, İMANİYLE,
HUSUSİYETLERİYLE,
UBÜDİYETİYLE... DESTEKLEMİŞTİ.
İSLÂMİN BAŞARI
TEMELLERİNDEN BİRİSİ DE
BUDUR.

Dr. Günay TÜMER

(Geçen sayıdan devam)

Geçen sayımızdaki yazımızın son paragrafında Peygamberimiz (S.A.V.)in vaaz esnasında emrettiğinden bahsederek ayrıca bunun üzerinde duracağımızı zikretmiştik. Bir başka hadiste "Emrettim, va'zettim, nehyettim"¹⁴², denmekte olduğundan vaazın emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vechesi ortaya çıkmış oluyor.

Yine tekrarlayarak ve bazı hususları ekleyerek ifade edelim ki vâiz, nefesine, sözüne ve hareketlerine hâkim olmalıdır. Bu hâkimiyeti sağlayamamış bir vâizin cemaata tesir etmesi düşünülemez. Vâizin itimat telkin edebilmesi için nasihat ettiği konularda âmil olması gereklidir.

İmâm-ı A'zam'ın köle azadı konusunda va'dettiği bir vaazı geciktirmesi üzerine bu yolla efendisinin kendisini azad etmesini bekleyen kölenin sorusuna verdiği cevapta vaazdan önce bu ameli kendisinin işlediğini, bu

DIYANET
DERGİSİ
CİLT: XVII
SAYI: 2

MART
NİSAN
1978

110

(142) İbni Mâce, Fiten 23; A.b. Han., Müs., II/43, V/865.

yüzden gecikme olduğunu söylemesi, altından bir ibret sahifesidir. Vâizlik mesleğine hiç yakışmayan davranışlar; demogoji, şarlatanlık, menfaatperestlik, övünme, kıskançlık, dedikodu vb. dir. Hitâbeti araç olarak kullanmak lâzımdır, amaç olarak değil. Gaye, Allah (C.C.)'in rızası olmalıdır. Her vâiz bilmelidir ki her vaaz kürsüsünün karşısında konuşma tarihinin söyle eşsiz bir incisi parlamaktadır: "Söyleyeceksen hayrı söyle, yoksa sus"¹⁴³. Sahâbe-i kirâmın yerine göre ağızlarına taş koyarak elde etmeye çalıştıkları bu "altın sükût"un kıymetini konuşurken akıldan çıkarmamak lâzımdır.

Vâizde en çok aranan muhakkakki şefkat, merhamet, tebessüm, rıfk, mülâyemet gibi çekici vasıflardır. Bu vasıflar vakar, kemâl ve ağırlıkla birleşince ortaya tatlı sert bir şahsiyet çıkar ki ikna ve telkinde bunun önemli bir yeri vardır. Hemen belirtelim ki gadap, öfke, şiddet, azar, tehdit¹⁴⁴ vb. vâize çok şey kaybettirir. Tabii buğzu fillah¹⁴⁵, inzar¹⁴⁶, ikaz, ihtar gereklidir. Ancak Peygamberimiz (S.A.S.)'in vaaz - mev'iza sırasında gazaplanmadığını¹⁴⁷ ve ilmi talep eden için tevbih konusundaki tutumunu¹⁴⁸ biliyoruz. Kısaca ifade edersek vaize yakışan otoriter bir şefkattir.

Konuyu bir başka madde ile devam ettirmeden burada bir noktaya daha işarette fayda görüyoruz. Vâizin hem anlattıklarının, hem de manevi tavırlarının ifade vasıtası ses, ses tonu, telaffuz, jest ve mimiklerdir.

Bunlara da çok dikkat etmek ve bu konudaki gerekli egzersiz, idmanlarla eğitimi sürdürüp itiyat hâline getirmek, hâkimiyet sağlamak lâzımdır.

Tatlı dil yılanı bile deliğinden çıkardıktan sonra vaaz-mev'izada ne kadar gerekli olduğunu belirtmeye lüzum yoktur. Akustik, mikrofon hâkimiyetinin hemen arkasından sesin bir vaaz süresini doldurması, buna göre idaresi gelir. Tabii israfta bulunup bağırlıp çağırılmazsa bu mümkün olur. Ses tonunun yerine göre ayarlanması, vurguların hakkının verilmesi, hecelerın atlanmadan tam, düzgün ve net bir şekilde ifadesi, tik hâline gelmemiş az, yerinde, ağır jestler, konuya ve duruma uygun yüz hareketleri, mimikler vaaza renk getirir. Peygamberimizin (S.A.S.) fesahatini, konuşurken tane tane, herkesin takip edebileceği bir şekilde kelime ve cümleleri telaffuz ettiğini, vakar ve sakinetini bozacak jestler yapmadığını, inzar ederken gözlerinin kanlandığı, yüzünün kızardığını, müjdelerken gözlerinin içinin güldüğünü biliyoruz¹⁴⁹.

Maddeyi Gazâlî (Ö. IIII) nin mürşidde aranan vasıfları sıraladığı şu

- (143) Bkz. Buhâri, Edeb: 31, 85; Müslim, İman: 74. Ayrıca bkz. (Samt hâbı) Dârimî, Rıfak: 5.
- (144) (Bilhassa tekfirin tehdit makamında kullanılmasındaki isabetsizlik için bkz., M. A. Ersoy, Kur'an-ı Kerim'den Ayetler, Mev'izalar, Ank. 1968, shf. 48).
- (145) "Hubbu fillah ve buğzu fillah imandandır" Bkz. Buhâri, İman. 1.
- (146) İnzar ve beşâretin inzara takdimi için bkz. İsrâ, 105; Ahzâb, 45; Feth, 8 vb. (Umumiyyetle beşâret inzara takdim edilmektedir.) Mû'minleri inzârın beşârete takdimi için bkz. A'râf, 188.
- (147) Bkz. Buhâri, İlim: 28 (Mev'iza ve ta'limde gadab bâbı).
- (148) Bkz. Dârimî, Muk.: 34.
- (149) Bir misâl olarak bkz. Müslim, Cum'a: 43; İbni Mâce, Muk.: 7; Buhâri, İlim: 13.

cümlelerle bitirelim: "Derim ki mürrşid, dünyadan ve dünya şeylerinin sevgisinden yüz çeviren kimsedir. Sabır, namaz, şükür, tevekkül, yakın, kanâat, iç huzuru, hilim, tevazu, ilim, sıdk, hayâ, vefâ, vekar, sükûn, teennî ve benzeri hallerle mütehalli olması gereklidir... Böyle bir insana uyulur."¹⁵⁰.

IV. Vâizin vaazını hazırlarken ve sunarken dikkat edeceği birçok hususlar vardır. Bunları umumiyetle üç safhada gösterebiliriz: Konu seçimi, hazırlık, sunma.

Zamana, zemine göre konu seçmek ya da vaazı sunarken duruma göre söylenmesi gerekeni ihmâl etmemek vâizin başarı hanesindeki ilk müsbet puanı teşkil eder. Resûlullah (S.A.S.)'ın her zaman muhatapların ihtiyaç ve faydalarını göz önünde bulundurarak konu seçip konuştuğunu¹⁵¹, kadınlara gün ayırıp va'z etmek¹⁵², câhile va'z etmekten¹⁵³ kabir mev'izasına¹⁵⁴ kadar bir İslâmî geleneğin bu köke göre teşekkül ettiğini unutmamak lâzımdır. Oğlu İbrahim öldüğünde Güneş tutulmasını bu olaya bağlayanları ikaz için Peygamberimizin (S.A.S.) irad ettiği hitâbe bu konuda güzel bir misâl teşkil eder. Bununla beraber onun bir mevzu üzerinde ısrar etmediğini, mevzularını değiştirdiğini görüyoruz. Bu vesile ile belirtelim ki Peygamberimizin yanından seferde, barışta ayrılmayan Ehli Suffa başta olmak üzere o sırada orada bulunanlar onun mev'izalarından istifade etmekte idiler. Daha sonra Peygamberimiz (S.A.S.), vaaz iradı için belirli zamanlar ta'yin etti ve bu şekilde umumun istifadesi sağlanmış oldu¹⁵⁵. Bu meclise iştirak serbestti.

Bedeviler de gelir, Hz. Muhammed (S.A.S.)'i burada görür ve sualler sorarlardı. Bu meclis, aynı zamanda edep, terbiye öğrenilen bir meclisti. İlk İslâmî öğretim ve eğitim mescidde böylece başlamıştı¹⁵⁶.

Peygamberimiz, mev'iza ve nasihattan bıkmaması için dinî ve ahlâkî vaazlarını bir fâsıla ile irad etmekteydi. Bu arada ilâve edelim ki Peygamberimiz (S.A.S.), umumiyetle vaazlarını namazlardan sonra irad etmekte idi. Cemaatın hazır bulunmuş olmasının bu konudaki rolü açıktır. Ancak Peygamberimizin vaaz ve nasihat hususunda eshabına bıkınlık gelmesin diye onların durumlarını gözönünde bulundurup ona göre vakit kolladığını hem kendilerinden, hem de sahâbenin ağzından naklen gelen hadislerden öğreniyoruz¹⁵⁷. Peygamberimiz (S.A.S.), muhataplarının durumlarına göre vaaz vakti kollamakla kalmaz, vaazın süresini de yine aynı düşüncelerle ayarlardı. Bir hadiste Nebî Aleyhisselâm'ın Cum'a günü vaazı uzatmadığı nakledilmektedir¹⁵⁸ Bir

(150) Gazâlî, Ey Oğul, Çev. Lütfi Doğan, Ank. 1960 (II. Baskı), 33.

(151) İbnu Kayyim el-Cevzî, Zâdu'l-Meâd, I/48, III. Baskı, Kahire 1973 (Hutbe Fash)

(152) Bkz. Buhârî, İlim: 30, 32, 36; İbni Mâce, Nikâh: 51; Ebû Davud, Salât: 242 vb.

(153) Bkz. Buhârî, Mağâzi: 38.

(154) Bkz. Buhârî, Cenâiz: 83.

(155) Bkz. Buhârî, Deavat: 69.

(156) Bkz. Buhârî, İlim: 52.

(157) Bkz. Buhârî, İlim: 11, 12; Müslim, Munafikin: 82, 83; Tirmizî, Edeb: 72. Hadislerin muhtevası için bkz. Zemahşerî, El-Fâik fi Garibi'l-Hadis, I/401, Kahire (?); İbnu'l-Esir, en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis, II/88, Kahire 1963 (H. 1383).

(158) Bkz. Ebû Davud, Salât: 225.

Başka hadiste "Hutbe'yi kısa tutun" buyurulmaktadır¹⁵⁹. Bir sahâbenin namazı uzatan bir kimseyi şikâyeti üzerine cemaatin içinde hasta, zaif, işi olanlar bulunması itibariyle bıkkınlık geleceğinden gadaplanan Peygamberimizin (S.A.S.) bu vesileyle namaz kırdıranlara ağırlık vermemelerini, uzatmamalarını buyurması yine dolaylı olarak bu konudaki tutumunu günışığına çıkarmaktadır¹⁶⁰. Zaten Peygamberimiz, mev'iza sırasında bâtil söz söylemez, lüzumsuz konuşmaz, nasihat ve vaazını az-öz sözlerle veciz, açık-seçik irad ederdi¹⁶¹. Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi vaaz, art düşüncelerin üzerinde, samimi bir hava içerisinde babanın oğluna nasihatı, Lokman'ın oğluna öğüdü¹⁶² yapısına sahip olmalıdır. Bütün bunlar vaazın gayesine ulaşması içindir. Mev'iza sırasında bu mev'izayı irad edene yaklaşmak¹⁶³ bu umutla değil midir? Vâiz, konu seçimi ve vaazda yukarıda arzettiğimiz hususlara öncelikle dikkat etmek zorundadır. Ancak üzerinde hassasiyetle durmalıyız ki sadece Cum'a vaazları senede 52 rakamına ulaşır. Konu seçiminde başarılı bir vâiz, ya da vaazını önemli konularla muhtevâlandıran bir vâiz cemaata çok faydalı olabilir. Konu, güne ve cemaata uygun olmalıdır. Vâiz değişik ve cazip konular kullanabilmelidir. Ancak bayram vaazları tabii ki cemaati birliğe, beraberliğe, kardeşliğe sevkeden, dinî hayatı benimseten, sevdiren, aile, toplum nizamını din, millet, vatan, mukaddesat düşmanlarına karşı savunan, dargınları barıştıran, sevgi ve saygıyı yeğleyen bir muhtevaya sahip olmalıdır. Yine ilâve edelim ki bayram vaazlarında bayram dolayısıyla gelmiş olanları da hesaba katarak İslâmiyet'in üstün ve yüce gerçekleri, insanları tatmin eden imanî çatısı, mutluluk ve huzur getiren ibadet yapısı, insanı meleklestiren ahlâk kapısı üzerinde durmakta büyük isabet vardır.

Konu tesbîti sistematik, seriyal, münferit olabilir. Bunlardan birincisiyle, herhangi bir düşünceyle aralarında bir râbita kurularak bir sistem çerçevesinde konuların tesbîtini ifade etmek istiyoruz. Seriyal konular, devam eden, bir vaazda bitmeyip devam edip giden konulardır. Münferit konular, bir plân altında tesbit edilmez, günün durumu gözönünde bulundurulur.

Vâiz, cuma vaazları için yıllık plân, Ramazan için aylık plân yapmalıdır. Pazar günleri cemaatin gelebilmesini gözönünde tutup devamlı olmasa bile belirli bir süre tesbit edilip o süreye göre plân yapabilir. Tabii yapacağı plan ve alacağı konular, bulunduğu yerdeki insanların seviyesine, anlayışına, ilgisine, merak ve tecessüsüne, günlük meşgalelerine uygun olacaktır. Bu konuda onlarla işbirliği, istişârenin de faydalı olabileceğini ekleyelim. Bir vâizin bir yerde ne kadar kalacağı belli olmaz. Bu süre hayli uzun da olabilir. Bu bakımdan vâizin bir konu listesi tutması ve bunu gözönünde bulundurması gerekir. Bu, metodlu vaaz verip o bölgenin insanlarına iyi hizmet götürmesini, aynı zamanda konu tekrarı ya da

(159) Bkz. Müslim, Cum'a: 47; Buhâri, Hacc: 87 vb. (Bu arada belirtelim ki hutbenin uzun okunması hem hutbe tekniğinin ihlâli, hem de vâizin, cemaatin hakkına tecavüz olur.)

(160) Bkz. Buhâri, İlim: 28; Müslim, Salât: 182 vb.

(161) Bkz. Ebû Davud, Tahâret: 127.

(162) Bkz. Buhâri, Enbiyâ: 41.

(163) Bkz. Ebû Davud, Salât: 225.

m gecenin önemi, hem de İslâmiyet'in umumi olarak
nin ne kadar âhenkli ve üstün olduğu belirtilir, o gece
cemaatin ibadet kapasitesini geliştirecek telkin ve tavsiyelerde

en vâiz, iman gerçeklerini benimseten, amele sevkeden,
iği kazandıranlarına öncelik vermelidir. Bu arada hemen
yarar vardır ki İslâm'ın bilhassa bu devirde iyi anlaşılması
ince isabetli ve ikna edici bir tarzda imanî meselelerin
şlıdır. İbni Mâcenin zikrettiği bir hadis-i şerifde "Kur'an'ı
önce biz imanı öğrendik. Sonra Kur'an'ı öğrendik"¹⁶⁴

de anlaşılacağı gibi imanın diğer konulara takdimi
ir. Ancak yanlış anlaşılması için mücerred itikadî,
ağır konuların özellikle fikrî seviyesi gelişmemiş halkta aksi
rdana getirebileceğini de hatırlatalım. Bu bakımdan vâizin
ti yapması, araştırmacı ve isbat edici bir şahsiyete sahip
şeyden önce kendisini anlatacağı konularda tatmin etmiş
şüzel bir konuşma melekesi ve dozaj hakimiyetiyle meselelere
ekir. Artık devrimizin insanları meseleleri duymakla
onların nedenini, niçinini de araştırıyor, öğrenmek istiyorlar.
vâizler hem İslâmî meselelere, hem de bunların ilmi izah ve
vâkif olmak zorundadırlar. Yoksa cemaati ikna ve tatmin
sadece zorlamak, korkutmak, tenkit etmek, eski devirlerde
tergîb ve terhîb usulleri bu devirde yetmemektedir.

seçer ya da işlerken duruma göre içiçe itikadî, ameli, ahlâkî
e alabilir. Fakat herhalde vâize düşen, dine, din büyüklerine,
ı saygı ve sevgiyi sağlamaktır. Bu arada cemaatin dini
nutmayacakları bilgiler edinmelerini de unutmamalıdır.

ın ilgisine ve seviyesine bakarak konularına ağırlık verebilir.
al bir konu olarak siyer içinde tefsir, hadis, fıkıh vb. ile
ler ve bilgileri uzunca bir süre devam ettirebilir. Yine
ife de ayrı bir seriyal konu olabilir. Sadece pazar günlerine
seriyal fıkıh-ilmihal konuları da ele alınabilir.

inin dini, millî, ahlâkî ihtiyaçlarını gözönünde bulundurmalı,
unun mahiyetine göre idarî, adlî makamlarla, sağlık,
eğitim vb. dairelerin ilgilileriyle, halk eğitimi teşkilâtiyle
şbirliği yapmalı, millî birlik, ahlâk terbiyesi, cehâletle
ulkinma vb. konuları da kürsüsüne getirmelidir. Vâiz, çevresini
em dinî konularda, hem de sosyal, iktisadi, hukuki, ahlâkî
ördüğü aksaklıkları ve yapılması gerekli şeyleri işe siyaseti
ın ya da kişi ve grupları hedef almadan konu edinmelidir.
berlik, bölgenin ekonomik tablosu ile ilgili teşvik, eğitim ve
setmen-öğrenci münasebetleri, serbest ticaretle meşgul

olanlara iş ahlâkı, israftan kaçınma (ekmek, su, elektrik, zaman, kâğıt vb.), memurların iş sahiplerine kolaylık göstermeleri, devlet malına sahip çıkmak ve iyi kullanmak, şahsi gayelerle kullanmamak, kan davası, tefecilik vb. konuları misâl olarak verebiliriz. Ancak konu seçiminde herhalde en iyi kıstas lâzım yerine elzemi seçmek ve hâsılı tahsile çalışmamaktır.

Vaaz hazırlama konusunda, daha önce üzerinde durduğumuz gibi, fişleme metodu çok faydalıdır. İlmî konularda olduğu kadar gazetelerdeki herkesi ilgilendiren tıbbî, hukukî, iktisadî, sosyal, ilmî, istatistikî, dinî yazı, makale, tercüme küpürlerini muhafaza edip fişlemekte fayda vardır.

Nedense aydınımız bile fazla okumaktan, hele ciddi eserler okumaktan pek hoşlanmamaktadır. İnsanlarımız umumiyetle gazete ulemâsı, hattâ allâmesi olduğundan onlara hulûletmek için vaazın bir arasına sıkıştırılıverilen bu kabil komprime bilgiler, az olmak şartıyla, çeşni getirir.

Vâiz, vaaza daima hazırlıklı çıkmalıdır. Eski meclis-mecâlis kitaplarından yapıldığı gibi bir metin takip edecekse ya da kendi hazırladığı bir konuya Âyetlerini, hadislerini, konu ile ilgili materyellerini ortaya koyarak sunacaksa ona göre hazırlanmalıdır. Herşeyden önce bir plân gerekir. Vaaz, giriş, gelişme, sonuç şeklinde üç bölümlü olabilir.

Gelişigüzel vaazdan kaçınılmalıdır. Konuya göre vaazın muhtevası tayin edilmeli, sunarken de "efradını câmi, ağyârını mâni" bir anlatımla konuyu teferruata boğmadan vermelidir. Plân yapıldıktan sonra önemli bilgiler not edilmelidir. Tavsiyelerimizin ilk maddelerinde belirttiğimiz gibi konunun Âyet ve hadisleriyle ilgili kaynak kitaplar, konu ile ilgili kaynaklar iyice gözden geçirilmeli, çeşitli kaynaklar karşılaştırılmalı, tek kaynakla yetinilmemelidir. Bilhassa Âyetler için çeşitli tefsir kitapları, hadisler için şerhlere öncelikle müracaat edilmelidir. Kelâm-ı Kibar, şiir, fıkra ve ilgili diğer bilgiler plân bölümlerinde yerleştirilip not da tutulunca iş artık zamanı gelince vaazı sunmaya kalır.

Hitabete başlayacak vâiz için önemli olan husus, onun vaktinden önce yerinde hazır bulunmasıdır. Diğer bir önemli husus da vaaz sırasındaki zamanlama, cemaata göre konunun işlenişini ayarlama, vakte hâkimiyet, zamanında vaazı bitirmektir. Bu son zikrettiğimiz hususla ilgili olarak hatırlatalım ki namazdan önceki vaazlarda, bilhassa Cum'a namazlarından önceki vaazlarda ezandan sonraya vaaz taşırılmamalıdır. Yine vakitle ilgili olarak ilâve edelim ki vâiz, çevresinde olan biteni takip etmeli ve vaazın vaktinin başka şeylerle çakışmasını önlemelidir. Vakitle ilgili olarak son söyleyeceğimiz, zamanın kıymeti gözönünde tutularak az-öz konuşulmasıdır.

Vaazın başlangıcında duruma göre ya üç defa salât u selâm ya da sırasıyla hamdele, salvele, besmele Ayet, hadis, duâ okunur. Vâiz, vaazının başlangıcında Cenâb-ı Hak'ka ilticâ etmeli, nefsi endişeleri bir kenara bırakmalı, heyecan, sıkılganlık, ihlâsı bozan kalbî marazları atmalı, şahsî meselelerinden sıyrılıp konsantre olmalı, o makamın hakkını vermelidir. Zaten yukarıda zikrettiğimiz başlangıç onun hem kendini hazırlaması, hem de kontrol etmesi, ısınmasını sağlar. Vâiz, cemaatin içinde her bakımdan kendisinden daha üstün kişilerin bulunabileceğini düşünerek vaazında bunu gözönünde bulundurmalıdır. Büyük bilgin

Fahredden Râzî (Ö. 1209), Necmüddîn-i Kübrâ (Ö. 1226)'nın da cemaatin içinde bulunduğu bir vaazında bu hususu gözönünde bulundurmamasının mahcubiyetini tatmıştır. Abdulkadir-i Geylânî (Ö. 1166)'nin aynı zamanda vaaz da verdiğini, fakat cemaatını anlattığı konularda ne kadar mutasavvıfane kontrol altında tuttuğunu biliyoruz. İlme ve ulemâya muhabbeti sebebiyle kıyafetini onlara benzettiğinden dolayı yanlış anlaşıldığından ya da şaka için kürsüye zorla çıkarılan zâtın Üveysî dersinin karşısındakileri ne kadar utandırdığını da biliyoruz. Nihayet Somuncu Baba diye bilinen Hamîdeddin Aksarayî (Ö. 1407)'nin hutbesindeki Fâtiha tefsiri Osmanlı Devleti kadar aklımızdadır.

Vaazın sonunda konunun bir de özeti verilirse iyi olur. Daha sonraki maddelerde vaazı sunarken dikkat edilmesi gereken hususlardan bahsedeceğimiz için burada bu kadarla yetiniyoruz.

V. Vâiz, anlaşılır, sade, açık bir dil kullanmalıdır. İrticalî, düzgün, kurallara uygun konuşmalıdır. Halk sade fikirlerden hoşlanır. Edebî, felsefî, muğlak, ağır anlatım, açıklama ve yorumlardan kaçınmak gerekir. Çünkü vaaz, ilmi bir konferans, akademik bir tedris usûlünden ayrı bir şeydir. Söylenmek istenen teferruata boğulmadan açık, seçik, belirli, örnekli olarak ifade edilmeli, bıkkınlık getirtmeden ve usûliyle tekrarlanarak anlaşılması ve öğrenilmesi sağlanmalıdır. Vâizin tutarlı ve mantıklı bir üslûp kullanabilmesi için sâkin olması, düşüncede vuzuhsuzluk meydana getiren durumlardan uzak kalması lâzımdır. Unutulmamalıdır ki "üslûb-ı beyân, aynıyle insan"dır. Vâiz, cemaatin anlayış birliğini sağlayacak bir ifade kullanmalıdır. Burada vâize gereken, ifade kabiliyeti, kelime haznesini geliştirmek, zenginleştirmektir. Bunun için seçme eserler, edebî eserler okunmalıdır¹⁶⁵.

Vâiz, halkın zihninde şüphe uyandıracak ifade ve fikirlerden kaçınmalıdır. İknâ edici, bir ifade tok ve hâkim bir telaffuzun etkisini gözönünde bulundurmalıdır. Lâf-ı güzaf, eş anlamlı sözlerin halka bir şey kazandırmayacağını unutmamalıdır. Vâiz, konuşurken canlı ve zinde görünmeli, fakat bağırp çağırılmamalıdır. Hiddet, şiddet, lâubâliklik, ukalâlık, aktörlük, itidali kaybettirecek haller, yapmacık hareketler, mübâlağa vb. o makama yakışmaz. Vâiz, yorgun, öfkeli, kendini kontrolden âciz olduğu durumlarda kürsüyü işgal etmemeli, diğer bir deyişle kürsüye çıkmamalıdır. Ağır, vakur, olgun, dolgun, kendisine, sesine, hareketlerine, cemaate hâkim bir tarzın verimi başkadır. Vâiz, hiçbir suretle kendisinden bahsetmemeli, kendisiyle ilgili konuları kürsüye aslâ getirmemelidir. Kullandığı kelimeler, nezih ve cami, kürsü atmosferine uygun olmalıdır. Vâiz, söyleyeceği, söylemeyeceği şeyleri takdir edebilmeli, gaf yapmak, çam devirmek, baltayı taşla vurmaktan kaçınmalı, her söylediğinin doğru olması gerektiğini, ancak her doğruyu gelişigüzel söylemenin doğru olup olmadığını, her söylediğinin hak olması gerektiğini, ancak her haklı olduğu şeyi ortaya atmaya hakkı bulunup bulunmadığını

(165) Meselâ Tarık Buğra'dan "Küçük Ağa", Mehmed Âkîf'ten "Kur'an-ı Kerim'den Âyetler, Mev'izeler; Gazzâlî'den Ey Oğul (Eyyuhe'l-Veled); H. R. Gürpınar'dan Kadınlar Vâizi vb. vâizi alâkadar edenlerden başlayarak (M. Âkîf'in "Safahat" 1 ve Sırât-ı Müstâkim'de çıkan yazılarını özellikle tavsiye ederiz.)

gözönünde bulundurmalıdır¹⁶⁶. Vâiz, her düşündüğünü söylemek mecburiyetinde değildir; halkın seviyesini ve fikrî kapasitesini "alâ merâtibihim", "alâ kaderi ukulihim" kollamalıdır. Hallâc-ı Mansûr'un esrarı fâşetmesinin sonucunu biliyoruz. Zaman, zemin, hal şartlar, kâr-zarar, tedricî esas alınarak konuşmak yerinde olur. Dille bazen kılıçla meydana gelebilen fitnelere de sebeb olunabilir¹⁶⁷. Uyuyan fitne uyandırılmamalı¹⁶⁸, fitne-ateşini dille körüklememelidir¹⁶⁹. Vâiz, Peygamberimizin (S.A.S.) siyasetini iyi incelemiş ve anlamış olmalı, fıkıhın inceliklerini, T.C. Anayasasının dinle ilgili hükümlerini, T.C. Kanununun 143, 163. Maddeleri, 6187 sayılı kanunu ve bununların serhlerini bilmelidir.

Kur'an "cümleten vâhideten" (hepsi bir defada) nazil olmadığı için cümleten vâhideten anlatmaya lüzum yoktur. Hırslı olmak başka, metot başka şeydir. Kur'an'ın nüzûlündeki tedricî kuralını unutmamak lâzımdır. Hazmede hazmede öğrenip hazmettiren hazmettiren öğretmelidir.

Kısacası nâsa hazmedebilecekleri miktar bilgi verip metotlu bir şekilde zamanla örgüyü tamamlamaya gayret etmelidir.

Dinî hitabette hitabet sanatının bütün özelliklerine riayet etmelidir. Akla, mantığa, hisse, heyecana, hafızaya, kalbe hitap eden unsurlar ihmal edilmemelidir. Câmide her yaştan, her kültürden, her sınıftan ...mü'minler bulunduğuna göre vâiz, orkestra şefi gibi olacak, her tabakayı gözönünde bulunduracak; daldan dala atlamayacak, ancak bu elâstikiyeti de unutmayacaktır. Öte yandan kitle psikolojisini de gözetecektir. Ana konuyu kaçırmadan, merkezden uzaklaşmadan daireler halinde konuyu çekip çekip bırakacak, üzerinde durduğu meselenin Âyetini, hadisini, kelâm-ı kibârını, fıkrasını, varsa kıssasını-hisselerini, müsbet ilimlerdeki yerini zikredek, câmide ev sâhibinin misafirine olduğu gibi mükrim ve muhsin olacaktır. Çocuğun, gencin, orta yaşının, yaşının psikolojisini bilerek, problemlerine eğilecek, herbirinin ilgisini canlı tutacaktır. Yine cemâatin ilgisini uyanık tutmanın bir yolu da konu ile ilgili zihinlerde belirebilecek soruları daha önceden tesbit edip zamanı geldikçe cevaplandırmaktır. Bir cümle ile vâiz, hem kendisini, hem de karşısındakileri kontrol edecektir. Bu arada hatırlatalım ki vaaz verirken dışarı çıkanlara vâizin söz tevcih etmemesi gerekir. Eğer gruplar halinde çıkanlar olursa konuyu ona göre ayarlamak ya da kısa tutmakta fayda vardır. Bu konuda alınacak en iyi tedbir (tabii namazdan sonraki vaazlarda, cemâata vâazi sona kadar takip edeceklerin yakın gelmeleri, zaten bunun bir mev'iza adâbı olduğunu¹⁷⁰ en başta ihtardır.

Peygamberimizin (s.a.s.) bir sözü bitirmeden başka bir söze başlamadığını, böyle yapanları takbih ettiğini hatırlatmadan çıkarmayarak vâiz, kendi sözünü yine kendisi kesmemesi (!), önemle hata yapmamaya

(166) Bu konuda bkz. Tirmizî, Fiten: 26; İbni Mâce, Fiten: 20; A. b. Hanbel, Müsned, III/19.

(167) Bu konuda bkz. İbni Mâce, Fiten: 12.

(168) Bu konuda bkz. Müslim, Fiten: 23; A. b. Hanbel, Müs., IV/106, 110.

(169) Bu konuda bkz. Ebû Davud, Sünnet: 12; İbni Mâce, Fiten: 12.

(170) Bkz. Ebû Davud, Salât: 225.

çalışması, bilhassa itikadî konulardaki hatanın sadece mahcubiyetle bitmeyeceğini aklında tutması lâzımdır. Aynı zamanda vâiz, ihtilâflı, tercihli konularda kesin tavır almamalı, teferruata inen bir geniş hamulesi bulunduğunu, havaî fişek, ağızdan dolma olmadığını göstermeli, güven sağlamalıdır. Lüzumsuz tekrarlarla usanç verecek kadar sözü uzatmamak, bilhassa mübarek geceler, Cum'a ve Ramazan günlerindeki vâazlarda birçok kimselerin böyle vesilelerle dinî hayata ısındıklarını gözönünde tutarak bu fırsatları iyi değerlendirmek, lüks konuşmalar değil, iknâ edici konuşmalar yapmak lâzımdır. Ayrıca bu konuşmalardan dinin kolaylığını, üstünlüğünü, fert ve toplum hayatında sağladığı faydaları gösteren meselelere temas etmeli, soğutucu, kırıcı davranmamalıdır. Bu konuda aşağıdaki sözler ne kadar yerindedir: "Konuşurken iyimser ve tathî dilli olun. Sinekler sirketin değil, balın üstüne konarlar"¹⁷¹. "Başkasının aleyhinde söz söylemeye çalışın ... Göreceksiniz ki insan kötülük etmek istemediği zaman, konuşmak daha güçtür. Bu yüzden sözleriniz daha az tesir yapacağını düşünerek ümitsizliğe düşmeyiniz. İyimser sözlerinize azami derecede nükte, tatlılık ve incelik karıştırınız ki hoşla gitsin. Bu size belki biraz gayret sarfettirecektir, fakat çok geçmeden mükâfatını elde edeceksiniz. Etrafınızdaki insanların size güveni artacaktır". "Kalb kırıcı sözlerden ve aşırı iltifatlardan sakınınız. Fazla şeker yemek de fazla biber yemek kadar zararlıdır". "Sözlerinizde karşınızdakini rencide edecek bir gizli saygısızlık olmamalı"¹⁷².

Vâizin çok dikkat etmesi gereken bir husus da câmiin kutsal atmosferine dedikodu sokmamasıdır. Eğer hatalar, kusurlar, yanlış davranışları vb. tashih etmek istiyorsa vâizin bunları umûmî olarak ele alması, kişi ve grup îma etmemesi, bu hususta Peygamberimizin (S.A.S.) sünnet-i seniyyesine uyması lâzımdır. Tergîb, terhib diye, halkın dedikodudan hoşlanmasından faydalanarak kötü niyetle ve bilhassa asabî bir mizacın tezahürü olarak vâizin onu bunu kürsüye getirmemesi gereklidir. Dedikodu bazı kimseleri şöret sâhibi yapar, fakat bu gibi şöretler hiçbir zaman sâhiplerine şeref kazandırmaz; eninde sonunda onlara fayda değil, zarar verir. Vâiz, her yerde ve her zaman gıyabında kimsenin aleyhinde bulunmamayı düstur edinmelidir. Bu, bir dürüstlük ve ahlâk meselesidir. Öte yandan başkalarını gülünç vaziyete sokmanın hoş bir tarafı yoktur. Zira alaycılık, ne büyük bir zekâyâ, delâlet eder, ne de iyi kalbîliğe.

Maddeyi bitirmeden bir nokta üzerinde daha duralım. Vâiz, vuzuflu konuşmalıdır. Eğer bilhassa yapılmıyorsa konuşmada vuzuhsuzluk kelime haznesinin eksikliğindedir. Ana dilimizin bütün kelimelerini öğrenince ifade kabiliyetimizin nasıl arttığını herhalde görebiliriz.

Dildeki vuzuhsuzluk, çoğu zaman düşüncedeki vuzuhsuzluktan ileri gelir. Düşüncedeki vuzuhsuzluğu gidermenin en kestirme, sade ve sağlam yolu çalışmaktır. Zihin dağınıklığı, dikkatsizlik vb. de bu konuda önem taşır. Özetlersek şöyle dememiz gerekir: her şeyin kendisine mahsus kelimesini kullanmak şartıyla vuzuflu konuşabiliriz.

(171) Konuşma Sanatı: 64.

(172) Konuşma Sanatı: 70-71.

VI. Vâiz, irşâd ve teblig vazifesinde Hazret-i Peygamber (S.A.S.)'in temsilcisi, vârisidir. Kur'ân, yazılı hitâbe-metin olarak, Peygamberimiz (s.a.s.), şifâhî olarak İslâmiyet'in kaynağı olmuştur. Peygamberimiz, Kur'ân'dan başka kendisinden bir şey yazılmasını¹⁷³, söylediği şeyi söylemiş gösterilmesini¹⁷⁴ yasakladığı gibi, "Bildiginizden başka benden bir sözden kaçınız"¹⁷⁵ buyurarak tebliğ vazifesinde ne kadar titiz olduğunu göstermiştir. Ancak hemen teslim etmeliyiz ki Peygamberimizin İslâmiyet'i tebliğde başarısı sadece bu gibi nazari esaslara dayanmaz. O aynı zamanda getirdiği nizamın, daha doğru bir deyişle kendisine vahyolunmuş Kur'ân'ın en başarılı tatbikçisi idi. Hz. Âişe'nin (r.a.) tavsifiyle onun ahlâkı Kur'ân'a dayanmaktaydı¹⁷⁶. Bu itibarla vâiz, nübüvvet verâsetini resmen kürsüde¹⁷⁷ temsil durumunda olduğundan, İslâm'ı hem anlatacak hem de yaşayacak; öte yandan herkesden daha fazla yaşayacaktır. Cemâati ve hizmeti üzerine hırslı¹⁷⁸, düğkün ve gayretli olması gereken vâizin aynı zamanda Kur'ân'ın insanları inzar için bir tebliğ¹⁷⁹, peygamberlerin¹⁸⁰, nübüvvet ve risâlet silsilesinin en son mümessili Peygamberimizin üzerine düşenin ancak tebliğ¹⁸¹ olduğunu hatırlıdan çıkarmaması gerekir. Amcası Ebû Talib'in hidâyete kavuşması hususundaki şiddetli arzusu üzerine Peygamberimize (S.A.S.) şu Âyetle ikaz olundu: "(Ey Muhammed), sen, sevdiğini doğru yola iletmezsin, fakat Allah, dilediğini doğru yola iletir. O, yola gelecek olanları daha iyibilir.¹⁸² Bir diğer Âyette de şöyle buyurulmaktadır: "(Ey Muhammed), sen mi sağırı iştireceksin, yahut körü ve apaçık sapıklıkta olanı yola iletceksin?"¹⁸³. Yine Nisâ Sûresinin bir Âyeti bu konuyu şöyle ele almaktadır: "... Allâh'ın saptırdığını doğru yola iletme mi istiyorsunuz? Allah, birini saptırırsa artık onun için bir yol bulamazsın"¹⁸⁴. Hidâyet-dalâlet meselesi Akaid ve Kelâm'da önemli bir yer işgal eder. Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şerifler incelenirse bu meselenin önemli boyutları ortaya çıkar. Kısaca ifade edelim: hidâyete yöneltmek ya da dalâlete sevk etmek Allâh'a mahsustur.

(173) Bkz. Müslim, Zühd: 72; Ebû Davud, Muk.: 42; A. b. H., Mûs., III/12, 21, 39.

(174) Bkz. Buhârî, İlim: 38, Cenâiz: 33, Enbiya: 50, Edeb: 109; Müslim, Zühd: 72; Ebû Davud, İlim: 4; Tirmizî, İlim: 8 vb.

(175) Bkz. Tirmizî, Tefsir: 1.

(176) Bkz. A. b. H., Mûs., VI/188.

(177) Kürsü, vâizin cemaatça görülebilmesi ve işitilebilmesi fonksiyonunu sağlamak gayesiyle câmide yer almıştır. Mescidu'n-Nebi'de ilkin bir hurma kütüğü Peygamberimizce (S.A.V.) şereflendirilmekte iken daha sonra minber (Üç basamaklı) yapılmış ve onun fonksiyonunu minber yüklenmiştir. Önceleri bir asâya dayanarak hutbe irad eden Peygamberimiz, minber yapılıncâ asâ kullanmamıştır. Hutbenin yeri böylece tesbit edilmesine rağmen mev'za serbest kalmıştır. Umumiyetle imamın bulunduğu yer mev'za için kullanılmıştır. (Bkz. Ebû Davud, Salât: 225). Sonraları Emevîler zamanında bu iş için bir kerevet yapılmıştır.

(178) Bkz. Tevbe: 128.

(179) İbrâhim: 52.

(180) Nahl: 35.

(181) Bkz. Âl-i İmrân: 20; Mâide: 92, 99; Nahl: 82; Nur: 54; Ankebut: 181; Teğâbun: 12, Şûra: 48; Ahkaf: 35; Yâsin: 17.

(182) Kasas: 56.

(183) Zuhruf: 40.

(184) Nisâ: 88.

Allah (c.c.) dileyseydi bütün insanları doğru yola iletirdi¹⁸⁵. Ancak, insanların bir kısmına hidâyet, bir kısmına da dalâlet müstahak oldu¹⁸⁶. Kur'ân'ın her yerinde hidâyet Allâh'a dayandırılır¹⁸⁷. "Yolu doğrult (up kullarını doğru yola sok)mak Allah'a aittir..."¹⁸⁸. Yine dalâlete de o atar. "...Allâh'ın saptırdığını (Allâh'ın gönderdiği hidâyete uymadığı için düştüğü sapıklığında terkettiği kimseyi) kim yola getirebilir? Onların hiçbir yardımcıları yoktur"¹⁸⁹. İmanı küfürle değişen¹⁹⁰, Allâh'a ortak koşan¹⁹¹, Allâh'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden¹⁹², küfre düşen¹⁹³, Allâh'a ve Resûlüne isyan eden¹⁹⁴, dalâlete sapmış olur. Kur'ân-ı Kerim'e göre, dalâlete düşenlerin dalâlete düşmüş olmalarında kendilerinden başka sorumlu olanlar şunlardır: şeytan¹⁹⁵, Fir'avn¹⁹⁶, İnsanlar ve cinler¹⁹⁷, tapınılan şeyler, putlar¹⁹⁸, Sâmirî¹⁹⁹, insan toplulukları²⁰⁰, kâfirler²⁰¹. Ancak gerçek sorumlunun dalâlete düşen kimse olduğunu şu Âyetten daha iyi anlayabiliriz: "(Rabbin), onları ve Allâh'tan başka taptıklarını topladığı gün, (tapılanlara) der ki: Bu kullarını siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yolu sapıttılar?"²⁰². Yoldan sapanları ve yola gelenleri (dalâlete düşenleri ve hidâyete erişenleri) en iyi bilen²⁰³ Allah (c.c); zâlimleri²⁰⁴, kâfirleri²⁰⁵, aşırı giden, şüpheci kimseleri²⁰⁶ dalâlete atar. O, dilediğini dalâlete atar, dilediğini de hidâyete erdirir²⁰⁷. Ra'd Süresi'nin şu Âyeti bu konuya açıklık getirmektedir: "... Allah, dilediğini saptırır, (Hakka) yöneleni de kendisine iletir"²⁰⁸.

Konu buraya gelince Zümer Süresi'nin 36-37. Âyetlerindeki şu cümleleri unutmak mümkün değildir: "...Allah kimi saptırır (yâni sapıklığında bırakır)sa artık onu yola getiren olmaz. Allah kime de yol gösterirse, artık onu saptıran olmaz..."²⁰⁹.

(185) Bkz. Ra'd: 31; En'am: 149; Nahl: 9.

(186) Bkz. A'raf: 30; Nahl: 36.

(187) Misâl olarak bkz. Bakara: 132, 213; En'am: 90 vb.

(188) Nahl: 9.

(189) Rûm: 29.

(190) Bakara: 108.

(191) Nisâ: 116.

(192) Nisâ: 136.

(193) Mâide: 12.

(194) Ahzâb: 36.

(195) Nisâ: 60:119; Yâsin: 62.

(196) Tâhâ: 79.

(197) Fussilet: 29.

(198) Furkan: 17; İbrâhîm: 36.

(199) Tâhâ: 85.

(200) A'râf: 38.

(201) Nuh: 27.

(202) Furkan: 17.

(203) Nahl: 125; Necm: 30; Halem: 7.

(204) İbrâhîm: 14.

(205) Gâfir: 74.

(206) Gâfir: 34.

(207) İbrâhîm: 4; Ra'd: 27, Nahl: 93; Fâtır 8; Müddessir: 31.

(208) Ra'd: 27.

(209) "Allah kimi sapıklığında bırakırsa artık ona yol gösteren olmaz." Bkz.

Zümer: 23.

Tebliğ, hidâyet-dalâlet meselelerinde hadisler Âyetlere büyük bir uyum gösterirler. "Risâlet Allah tarafından, tebliğ Resûlullah'a ait, bize gereken de teslim"²¹⁰. Peygamberimiz (s.a.s.), yukarıdaki hadisi doğrulayan "Ben tebliğ ediciyim, Allah hidâyet eder"²¹¹. "Beni Allah ancak tebliğ edici olarak gönderdi"²¹², "Allah kimin hayrını dilerse onu dinde anlayışlı kılar. Ben ancak dağıtıcıyım, Allah veriyor"²¹³. Mübarek sözleriyle tebliğ vazifesindeki pozisyonunu tesbit etmektedir. Hidâyetin Allah'a (c.c.) nisbeti hususunda: — Onu sen hidâyete eristirdin, hitâbına verilen açık cevap: — Allah hidâyete eristirdi²¹⁴, başka açıklamaya ihtiyaç bırakmaz. "Sevdiğini hidâyete eristiremezsin"²¹⁵, hutbe başlarında da okunduğu veçhile "Allâh'ın hidâyete eristirdiğini kimse dalâlete düşürmez, dalâlete düşürdüğünü de kimse hidâyete eristiremez"²¹⁶. Hadislerinin de dipnotlarda gösterdiğimiz Âyetlerle uyumları meydandadır.

Başka bir hususa geçmek üzere vâize pratikte faydası olacağı kanaatiyle birkaç Âyet meali verelim: "De ki: Ey insanlar, işte size Rabbinizden gerçek geldi Artık yola gelen kendisi için gelir, sapan da kendi zararına sapar. Ben sizin üzerinize vekil değilim"²¹⁷. "... kim sapsa da ki: Ben ancak inzar edicilerdenim"²¹⁸. "Yâ Muhammed), sen onların yola gelmelerini ne kadar istesen de Allah saptırdığını yola getirmez ve onların yardımcıları da olmaz"²¹⁹.

Vâiz; sadece görevini yapacak, görevini en iyi bir şekilde yerine getirebilmek için gayret edecek, tebliğ, irşad, nasihat mesleği vâizliğin gereğini ortaya koymaya çalışacak; fakat te'sîre, neticeye karışmayacak, Allah'ın (c.c.) koyduğu sınırları aşmayacak²²⁰, ihlâsını bozmayacak, dinde aşırı gitmeyecek²²¹, kader, kısmet, nasib meselelerini gözönünde bulunduracak, "Yâ Muhammed), öyle ise sen öğüt ver, zira sen ancak öğüt vericisin. Sen onların üzerinde bekçi, gözetleyici değilsin"²²² Âyetini unutmayacaktır. Yeri gelmişken bir noktayı belirtmekte fayda vardır. Hıristiyanlıkta ve diğer bazı dinlerde ruhban sınıfının yadırganacak birtakım imtiyaz ve yetkileri vardır.

(210) Bkz. Buhâri, Tevhîd: 46.

(211) Bkz. A. b. H., Mûs., IV/101.

(212) Bkz. Tirmizi, Tefsiru Sûre: 66.

(213) Bkz. Buhâri, İlim: 13.

(214) Bkz. A. b. H., Mûs., V/169.

(215) Bkz. Neseî, Cenâiz: 102; A. b. H., Mûs., III/442. İlgili Âyet için bkz. Kasas: 56.

(216) Hâdisle ilgili bilgi için bkz. Ahmet Nâim-Kâmil Miras, Tecrid-i Sarin Tercemesi, II. Baskı, Ank. 1967, III/87. İlgili Âyet için bkz. Zümer: 36-37.

(217) Yûnus, 108. Aynı konuda bkz. İsrâ: 15; Zümer: 41.

(218) Neml: 92.

(219) Nahl: 37.

(220) Hudûdullah için bkz. Bakara: 229, 280; Nisâ: 13-14; Tevbe: 97 vb.

(221) Bkz. Nisâ: 171; Mâide: 77. [Dinde aşırı gitmenin kelâke düşürdüğü, öncekileri de helâke düşürdüğü konusunda bkz. Neseî, Menâsik: 217; İbnî Mâce, Menâsik: 63; A. b. Hanbel, I/210, 317. (Dinde gulüvv bâbı. Buhâri, i'tisâm: 5).]

(222) Gâşiye: 21-22.

İslâmiyette rahbanîyet yoktur. Peygamberimiz (S.A.S.), "Ben, rahiplikle emrolunmadım"²²³, "Bizim üzerimize rahbânîyet mecburiyeti konmadı"²²⁴ gibi hadislerden de anlaşılacağı ve hile Allah'la kul arasında lüzumsuz bir yer işgal eden bu dinî hiyerarşinin durumunu iyi anlamış, en başta kendisi Allâh'ın kulu ve elçisi olmaktan öte bir imtiyaz gözetmemiş, tevhide ve İslâm'ın umumî çatısına zarar verebilecek şeyler hususunda gerekli tedbirleri almıştı. Daha sonra da, İslâm'ın ruhuna uygun olarak, ayrı bir dinî hiyerarşi teşekkül etmemiş, İslâm'ın bünyesinden çıkma imamlık, müezzînlük, vâzîlik gibi dinî görevler almış kimselerin hiçbir zaman yadırganacak aşırı, İslâm'a uymayan yetkileri olmamıştır.

Şöylece özetleyebiliriz; vâiz, Peygamberimiz'in (s.a.s.) yolunu takip ederek Allah (c.c.) ile kulu arasında sınırları aşip devreye girmeyecek, çok mesûliyetli bu görevde hatâyâ düşmemeye çalışacak; tekfirle münafıklık isnâdiyle, sertlikle, azarla, câmiden kovarcasına davranış ve sözlerle, kasıtlı yorum ve açıklamalarla, imânî sözler ve taşlamalarla, mevsimsiz konu ve izahlarla, dedikodu ve şâyiaları kürsüye çıkarıp kötü örnek olmakla değil, bir sonraki maddede belirteceğimiz üzere, kavî-i leyyinle, hikmetle, güzel mev'iza ile, Yaratan'dan ötürü yaratığı sevip sevgiyle, saygıyla, dinin gerçekten kolay olduğunu anlatabilmek için kolaylaştırmakla görevini yerine getirecektir.

VII. Vâzını sunarken hitabet ve insan kazanma sanatının bütün özelliklerine uymasının gerektiğini anlatmaya çalıştığımız vâiz bilecek ki bir yerde vaaz da bir mânevî ticarettir. Ticarete pazarlama, ambalaj, reklâm vb. sürümü nasıl arttırırsa bâzı hususlara riayet etmek vaazın verimini çoğaltacaktır. Bir farkla ki ticarete esas kâr olmasına rağmen vaazda aslolan verim değil, Allâh'ın (c.c.) rızâsıdır. Vâiz; verim için üzerine düşen her şeyi yapacak, fakat kemmiyet-keyfiyet meselelerini, sümbüllenmenin — bire on, yedi yüz, hesapsız ecriyle²²⁵— ihlâsa ve hikmete göre olduğunu, "Kim şeref istiyorsa (bilsin ki) şeref tamamen Allah'ındır, (onu dilediğine verir). Güzel söz O'na çıkar, iyi amel onu yükseltir. "Âyetini²²⁶ unutmayacaktır.

Vaazda verimi sağlayacak tedbirlerin bir kısmını daha önce zikrettiğimiz için burada tekrarlamayacağız. Ancak Allah'ın dinine da'vetin hikmet ve güzel öğütlerle olabileceğini bir defa daha zikretmeden de kendimizi alakoyamayacağız²²⁷. Mücadelenin en iyi tarzda yapılmasını emreden²²⁸ bir dinin da'vette böyle bir emirde bulunması gayet tabiidir. Firavn'e bile "Kavî-i leyyin"le hitap emri gözönünde tutulacaktır: "Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar" (Tâhâ, 44). Peygamberimiz (S.A.S.), yalnız yumuşak söz (kavî-i leyyin)e

(223) Dârimî, Nikâh: 3.

(224) A. b. H., Mûs., VI/226.

(225) Bakara: 261; Yunus: 27; En'âm: 160; Zümer: 10.

(226) Fâtır: 10.

(227) Nahl: 125.

(228) Nahl: 125.

değil, aynı zamanda yumuşak davranışa da sahipti: "Allâh'ın rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi.." (Âl-i İmran, 159).

Hız. Muhammed'in (s.a.v.) başarısında diğer faktörler yanında "Ben bir la'netçi olarak değil, fakat bir da'vetçi ve rahmet olarak gönderildim"²²⁹, "Beni Allah ancak tebliğ edici olarak gönderdi, zorlayıcı olarak göndermedi"²³⁰ gibi hadislerde belirtilen da'vetçi, rahmet, tebliğ edici vb. hususiyetlerin büyük rolü olduğu bedihîdir. Bu hususiyetlerden ilk zikrettiğimiz, Kur'an-ı Kerim'de "Allâh'ın da'vetçisi"²³¹, "Allâh'a da'vet edici"²³²; ikincisi, "âlemlere rahmet"²³³, "mü'minlere rahmet"²³⁴, olarak geçer. Tebliğ konusuyla ilgili bir hayli Âyet mevcutsa da Kur'an'da mübelliğ kelimesi geçmekte, sadece bir âyette peygamberimize hitaben tebliğ emri verilmektedir²³⁵.

İçinde Peygamberimiz (S.A.S.) "Allâh'a da'vetçi" olarak zikredilen aşağıdaki Âyetler, aynı zamanda onun diğer bazı hususiyetlerini de vermektedir: "Ey peygamber, biz seni şahid, müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik. Ve izniyle, Allâh'a da'vetçi ve aydınlatıcı bir lâmba olarak (gönderdik). Mü'minlere Allah'tan büyük bir lûtfu ereceklerini müjdele"²³⁶.

Hemen görüleceği gibi Peygamberimizin (S.A.S.) müjdelemek (beşâret) sıfatı uyarmak, korkutmak (inzar) sıfatından önce zikredilmektedir. (Peygamberlerin sıfatlarından bahseden diğer Âyetlerde de bu husus böyledir.) Buradan da anlıyoruz ki sevdirmek, mü'minleri müjdelemek onları korkutmadan daha önce gelmektedir. Yukarıda bir iki yerde de temas ettiğimiz gibi Peygamberimiz, namazı uzattığı şikâyet edilen bir kimse dolayısıyla mev'izada sahabenin daha şiddetli öfkelenişini görmediğini ifade ettiği derecede öfkelenmiş ve "Ey nâs, nefret ettiriyorsunuz..." cümlesiyle başlayan hitâbesini irad etmişti²³⁷. "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin, nefret ettirmeyin." hadisi bu konuda Peygamberimizin veciz söz söyleme hususiyetinin (cevâmiu'l-kelime) de bir örneğidir. Zâten o, "öğretici ve kolaylaştırıcı"²³⁸ olarak gönderildiğini, "güçleştirici"²³⁹ olarak

(229) Müslim, Birr: 87.

(230) Tirmizî, Tefsîru Sûre: 66.

(231) Ahkaf: 31, 32.

(232) Ahzâb: 46.

(233) Enbiyâ: 107.

(234) Tevbe: 61.

(235) Bkz. Mâide: 67. Tefil bâbı üzere diğer peygamberlerle ilgili tebliğ için bkz. A'râf: 62, 68; Ahkaf: 23; Ahzâb: 39.

(236) Ahzâb: 45-47.

(237) Bu hadis, hem bir vürûd sebebine dayanması, hem de Peygamberimizin (S.A.S.) ayıbları, kusurları doğrultur, düzeltirken takip ettiği prensibi (içinizden biri, bazınız, siz şeklinde, şahsı hedef almayarak) muhtevi olması bakımından önemlidir. Bkz. Buhârî, İlim: 28.

(238) Bkz. Muslim, Talak: 29; A. b. H., Müs.: III/328.

(239) Bkz. Buhârî, Vudû: 58, Edeb: 8.

gönderilmediğini, "Gerçekten din kolaylık, dinin kapısı kolaylık"²⁴⁰ olduğunu beyan buyurmaktadır. Peygamberimizin (S.A.S.) "Kolaylaştırın kolaylaştırın"²⁴¹, "Hüdâyı kolaylaştırın"²⁴², "Müjdeleyin, kolaylaştırın, öğretin"²⁴³, "Kolaylaştırın, biktırarak zorlaştırmayın"²⁴⁴, "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın"²⁴⁵ vb. hadislerde beliren tutumu, kısaca "İnsanlara hafifletirmeyi ve kolaylaştırmayı severdi"²⁴⁶ hadisiyle ifade edilmiştir²⁴⁷.

Peygamberimizin tutumu, İslâm'ın yolu sağduyu sahiplerine açık olmasına rağmen ifrat ya da tefrite, aşırılıklara, ölçsüzlüklere düşen kişi ve gruplar sayısı yetmişden az olmayan itikadî mezhepleri ortaya çıkardılar. Bunlardan bazıları tekfirde ya da ameli imanî esaslar arasına katmadaki ifratlarıyla İslâm'daki kolaylığa ters düştüklerini farketmediler. Tabii diğer dış ve iç faktörlerle sapıtanları konu edinmiyoruz. Ehl-i Sünnet, isminden de anlaşılacağı üzere Peygamberimizin (S.A.S.) yolunu esas edinip istikamet ve itidali, orta yolu, ana caddeyi korumayı gaye bilmıştır. Siyasî alanda küçük bir beylik iken cihad ve idealdeki samimiyeti Osmanlı'ya nasıl üç kit'ada uzantısı olan bir devlet ve dinî liderlik getirmişse, kronolojiyi gözönünde tutmadan diyebiliriz ki, Kur'an'ın ruhuna ve Peygamberimizin yoluna bağlılık ve uygunluktaki ihlâsı Ehl-i Sünnet sistemini günümüze gelen ve İslâm âleminin büyük çoğunluğu tarafından benimsenen bir mazhariyete ulaştırmıştır.

Ehl-i Sünnet, Peygamberimizin (s.a.s) kolaylaştırma prensibini, Âyetlerin arasındaki râbitalar, hadislerin çeşitli kriterlere göre dereceleri ve aralarındaki râbitalar, Âyetlerle hadisler arasındaki râbitaları gözönünde bulundurmayı başarabilmiştir.

Bu arada dikkatimizi çekmekte olan bir hususu burada konu edinmeyi uygun buluyoruz. İslâmiyette imanın yeri ve esasları bellidir. Diğer dinlerin kredo'ları karşılık İslâm'ın âmentüsü vardır²⁴⁸. Akaid kitapları ve şerhlerinde Ehl-i Sünnet'teki iman-âmel münasebeti mevcut olduğu gibi Kelâm kitaplarında diğer mezheplerin bu konudaki esasları ve aradaki tartışmalar yer almaktadır Ehl-i Sünnet'e mensup müfessir ve muhaddisler, yazdıkları tefsirlerde ya da hadis şerhlerinde Âyet ve hadisleri açıklarken yanlış şanlamayı önlemek, itikadî karışıklıklar çıkmaması için bilhassa diğer itikadî mezheplerle ihtilâf sebebi olan yerlerde gerekli açıklamaları ihmal etmemişlerdir. Hattâ diğer mezheplere mensup bilginlerin eserlerini şerh ederken onların kendi

(240) Bkz. Buhâri, İman: 29; Nesefî, İman: 28.

(241) Buhâri, Buyû': 17.

(242) İbni Mâce, Duâ: 2.

(243) Müslim, Eşribe: 81.

(244) Buhâri, Mağâzi: 60, Ahkâm: 22.

(245) Bkz. Buhâri, Edeb: 80; Ahkâm: 22; Cihâd: 164; Müslim, Cihad: 164, Eşribe: 71.

(246) Buhâri, Edeb: 80.

(247) Zorlaştırıcıyı inzar için bkz. Tirmizi, Büyû': 67; Dârimî, Büyû': 49.

(248) Âmentü bu konudaki hadisi esas alan İmâm-ı A'zam tarafından tesbit edilmiştir.

mezheplerine göre yaptıkları açıklamaları Ehl-i Sünnet görüşünü de katarak ve ikaz ederek sunmayı prensip edinmişlerdir. Dolayısıyla zâhiri ifadesiyle küfre, nifâka nisbet edilen amelî suçları konu edinen Âyet ve hadisleri açıklarken de Ehl-i Sünnet'in görüşüne uymuşlardır.

Peygamberimiz (s.a.s.) imanın 70 kûsur şû'be, bunların en başta geleninin "Lâ ilâhe illallah" demek, en geride kalanının da yoldan eziyet verici bir şeyi kaldırmak (bir diğer rivayette 60 kûsur şû'be, hayânın da imandan) olduğunu²⁴⁹, bir diğer hadiste de imanın kalble ma'rifet, dille ikrar, erkânla amel olduğunu²⁵⁰ beyan buyurmaktadır.

Ehl-i Sünnet, âmentü'yü teşkil eden esasları asl-ı iman, amel ve ahlâka taalluk eden bakiyeyi kemâl-i iman kabul eder. Ayrıca imanda kalble tasdik ve dille ikrarı esas alır, vücudun organlarıyla yapılan amelleri imanın kemâli olarak vasıflandırır. Nitekim bir hadiste "Mü'minin iman bakımından daha kâmil olanı ahlâk bakımından daha güzel olandır"²⁵¹ buyurulması bu anlayışın isabetini göstermektedir.

Zaten imanın çoğalıp eksildiğini ifade eden diğer bir hadis de bu değerlendirmenin doğruluğuna delil olmaktadır²⁵². Zira imanın aslını teşkil eden unsurların bir tanesinin eksilmesi imanın hem nakli, hem de akli yönlerden temelini çökertir. Çünkü onlar birbirinin lâzım-ı gayrimüfâriktir. Kemâl-i imanı teşkil eden maddelerin azalıp çoğalması ile imanın azalıp çoğaldığını ifade, muhakkak ki daha doğru olmaktadır. Gerçi imanın asıl temellerini teşkil eden esaslarla ilgili taklidden tahkike, öte yandan ilmelyakînden aynelyakîne, hattâ hakkalyakîne çoğalıp eksilme de bu konuda geçerlidir, ancak unutmamalıdır ki kemâl-i imanı teşkil eden maddeler bu gibi durumların ayrılmaz tezâhürleridir. Konuyu bir de kebâir (büyük günâhlar) yönünden ele alalım. Ekber-i kebâir, şirk ve küfürdür. Diğer kebâir de muhakkak ki kaçınılacak cürümlerdir, fakat haramı halâl görmedikçe işleyeni dinden çıkarmaz. Misâl olarak kebâirden zinâyı alalım.

Kur'an-ı Kerim'de bu konudaki Âyetlerde zinâ edenin imânı ile ilgili bir hüküm mevcut değildir. (Hadd-i zinâ, zinâdan kaçınmak, değil irtikâb, yaklaşmamak —mukaddemâtından bile çekinmek— gerektiği gibi hükümler vardır). Hadislerde bu konu ile ilgili diğer hususlar bir tarafa bırakılırsa, bir kimse zinâ edince ondan imanın çıktığı ya da zinâ edenin zinâ sırasında mü'min olduğu halde zinâ etmeyeceği²⁵³

(249) Bkz. Buhârî, İman: 3; Müslim, İman: 57, 58; Tirmizî, İman: 6; Neseî, İman: 16; Ebû Davud, Sünnet: 14; İbni Mâce, Muk.: 9; A. b. H., Mûs.: II/379, 414, 445. (Beyhaki'nin "Şuabü'l-İmân" adlı eserinde bu konuda bilgi vardır.)

(250) Bkz. İbni Mâce, Muk.: 9.

(251) Buhârî, İmân: 1; Ebû Davud, Sünnet: 14, 15, Cihad: 5; Tirmizî, Ridâ: 11, İmân: 6.

(252) Bkz. İbni Mâce, Muk.: 9. Kur'an'da da bu hususta Âyetler vardır. Bkz. Tevbe: 124; Enfal: 2; Âl-i İmrân: 173; Ahzâb: 22; Feth: 4.

(253) Bkz. Ebû Davud, Sünnet: 15, 50; Hudûd: 24; İbni Mâce, Fiten: 3; Tirmizî, İmân: 11. Ulemâ, Ehl-i Sünnet görüşüne uygun olarak hadisi metin olarak verirken bile dipnotla açıklamak yoluna gitmişlerdir. Misâl olarak İbni Mâce'deki rivayet "İmânın Kemâli", tağlîz (sertlikle kaçırdırmak) içindir diye açıklanmıştır. Bkz. İbni Mâce, Fiten: 3, II/1299 (Kahire, 1953).

şeklinde hadisler bulunduğu gibi, zinâ sırasında zinâ e'denden imânın nûru nez'olunduğu da rivâyetler arasındadır²⁵⁴. Özetliyecek olursak terğîb ya da terhîb için rivâyetleri incelerken çok dikkatli olup usul kaidelerini gözönünde tutmak lâzımdır. Münâfıklık alâmetlerinden bahseden rivâyetlerde de dikkat etmek gerekir²⁵⁵. İman ve nifak kalbedir²⁵⁶. İslâm zahîrî (alâniye), iman, kalbedir²⁵⁷: Nifak alâmetlerinden kaçınmak lâzımdır, fakat bu alâmetlerden birisine dayanılarak sert hükümlere gitmemek de lâzımdır. Ancak şurası da açıktır ki münâfıklığı çeşitli şekillerde ortaya çıkmış kimselerde bu alâmetlerin dâhilî hastalıkların dışındaki alâmetleri kadar kolleksiyon hâlinde mevcudiyeti de gözden kaçmamaktadır.

Konuyu şöyle toparlarsak yanılmamış oluruz: Nasıl teşvik ve tergipte bazı şeylerin değerlerini büyütmemiz, ondan daha büyük şeylerin değerlerini küçültmemize sebep olursa, terhîb, inzar, kaçındırma ve korkutmada da bazı şeylerin cezasını daha büyütme yoluna gider, bilhassa böyle Ehl-i Sünnet usûlüne de uymayarak bir rivâyete dayanıp hemen küfre, dinden çıkarmaya tevessül edersek hem gerçekten küfür olan şeylerin platformunu bozmuş, hem de nâsda ye'se zemin hazırlamış, daha büyük bir tehlike ortaya çıkarmış, kendi elimizle şeytana avane kazandırmış oluruz. (Sevâd-ı âzama uymalıyız. Bkz. İbni Mâce, Fiten-8, II/1303). Dinimizde emn ve ye'sin durumu bellidir. Kimsenin yarını, son nefesi garantilenmemiştir. Geçmiş, geleceği mağfûr ve müemmen Peygamberimiz (s.a.v.) bile hayatı boyu bir ferahlık havasına girmemiştir (Hem dinî hayatında, hem de dünyevi hayatında) Çünkü Allah (c.c.), ferahlananları sevmez²⁵⁸. Mü'min, günahların dağ gibi görecektir, ibadetine güvenmeyecek, Allâh'a (c.c.) lâyük bulmayacak; fakat ümidini de kesmeyecektir. Bu elastikiyet çok önemlidir. Hz. Ebûbekir'in (r.a.) "Bir kişi Cennet'e girecek deseler, acaba ben miyim diye ümid eder, bir kişi Cehennem'e girecek deseler, acaba ben mi olurum diye korkarım." sözü bu elastikiyetin ne güzel bir örneğidir.

Akaid'de akibetinden emn ve ye'sin küfür olduğu bir kaide olarak yer alır. İnsanları ne emnin, ferahlığın gevşekliğine düşürmeli, ne de ye'sin uçurumuna... Bilhassa ümidi, halkı dine, câmie bağlayan bağları kesmemelidir. Câmie alışmış olanların bile zor kaldırabilecekleri sert hitapları ve zamana, zemine uymayan, mevsimi gelmemiş teklifleri Cum'a, Bayram, Ramazan dolayısıyla gelenlere tevcih, onları ya bu mes'eleleri inkâra yöneltir, ya İslâm'ın tatbik edilebilirliği hususunda tereddüde düşürür, ya da manevî akümülatörlerini doldurmak için gelmiş olanları ye'se, hüsrana, tamamen uçuruma atar, câmiden soğutur; sebeb olana da büyük vebâl kazandırır. Çünkü ye'se, Allâh'ın rahmetinden ümidini kesmek, kişinin bütün dinî hayattan alakâsını kesmesine, hattâ mukaddesâta düşman olmasına kadar gider²⁵⁹. Vâiz, bilhassa hizmetini icra ederken nefsin dâima kötülüğü

(254) Bkz. Buhâri, Hudûd; 1; Tirmizi, İmân: 11.

(255) Bir misâl olarak bkz. Muslim, İmân: 108.

(256) Bkz. A. b. H., Müs., III/17.

(257) Bkz. A. b. Hambel, Müs., III/135.

(258) Kasas: 76.

(259) Zümer: 53; Hicr: 56; Rûm: 36; Fussilet: 49.

emrettiğini²⁶⁰ unutmayarak otokontrola, yani kendi kendini kontrola çok dikkat etmeli, her vaazından sonra bir başkasının yerine kendisini koyarak söylediklerini şöyle bir gözden geçirmeli, daha doğrusu vaazının muhasebesini yapmalı, aynı yanlışları yapmamaya, aynı hatâlara düşmemeye gayret etmelidir. Vâizin iki vaazı birbirine eşit olmamalı, o her vaazda daha ileri noktalara ulaşmaya, yenilikler getirmeye, cemaatin ihtiyaç ve arzularını sağlamaya özen göstermelidir. Bunun için nelerin gerektiğini düşünmeli, istişâre etmeli; kibir, ucub, enâniyeti; kendisine müsâmaahalı, başkalarına sert olmayı bırakmalı; nefesine hâkim olmalı²⁶¹; cemâattan samimi bulduklarına, bilhassa meslekten olanlara ihmal ettiği, unuttuğu, hatâ ettiği hususların bulunup bulunmadığını sormalı, ikazlarını dikkatle dinlemeli, daha sonraki vaazlarında bu hususları gözönünde tutup bu konudaki samimiyet ve iyi niyetini göstererek aynı işbirliğini sürdürebilecek ortam meydana getirmelidir.

(260) Yûsuf: 53.

(261) Haşr: 9.

VAAZ'DA
TAKIP
EDİLECEK
METOD

DİYANET
DERGİSİ
CİLT: XVII
SAYI: 2

MART
NİSAN
1978